

Position paper t.b.v. rondetafelgesprek over schulden georganiseerd door de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid van de Tweede Kamer | d.d. 12 februari 2018

Schulden: enkele hoogstnoodzakelijke veranderingen

Het ontstaan en voortduren van betalingsachterstanden en schulden heeft grote maatschappelijke en persoonlijke gevolgen op sociaal, psychologisch en economisch vlak. Op de gevolgen voor de schuldenaren wordt in de bijdragen van Wilco van Dijk, Minou van der Werf en Tamara Madern reeds gewezen. Vandaar dat hier een complementaire invalshoek wordt gekozen: de systeemkenmerken die eraan bijdragen dat (te) veel Nederlanders buiten hun macht om in (uitzichtloze) schuldsituaties terecht komen of daarin blijven.

Veel Nederlanders

Naar schatting 2,5 tot 4 miljoen mensen zijn verminderd in staat is om voldoende financieel zelfredzaam te zijn (zie o.a.: De Beer, 2011; Buisman & Houtkoop, 2014). Zij beschikken in beperkte mate over basisvaardigheden (lezen, rekenen, internet) en/of zijn verstandelijk beperkt en/of zijn op een andere manier verminderd financieel redzaam. Daarenboven wijst de WRR erop dat ook voor mensen die wel over deze basis en cognitieve vaardigheden beschikken niet altijd hun kennis/weten omzetten in rationele beslissingen en handelingen. Het lukt niet iedereen in gelijke mate om te doen wat nodig is. Ons doenvermogen is geen logische vertaling van ons denkvermogen (WRR, 2017). Hier bovenop komt nog het effect van schulden en gebrek aan geld (schaarste) op het denken en doen van mensen (zie de bijdrage van Wilco van Dijk). Dit alles maakt het noodzakelijk tot een aantal systeemveranderingen te komen.

Te ingewikkeld systeem

Uit veel onderzoek (Jungmann & Kruis, 2014, Nationale Ombudsman, 2016; van der Laan, van Geuns en van Doorn, 2017; Raad voor de Volksgezondheid en Samenleving, 2017) blijkt dat 'het systeem' waarbinnen Nederlanders hun financiën en administratie moeten regelen erg ingewikkeld geworden is. Er zijn (grote) winsten te boeken als de volgende systemen op afzienbare termijn worden aangepast: het systeem van toeslagen, de preferente positie van de overheid als schuldeiser (en dan met name de zeer ontregelende bijzondere bevoegdheden), de verantwoordelijkheid en zorgplicht van schuldeisers en de verhouding tussen schuldeisers en incassobureaus en deurwaarders. Ten slotte zou het goed zijn om eens een degelijk onderzoek te laten doen naar het aantal en de herkenbaarheid van mensen die niet kunnen en mensen die niet willen betalen. Het incassobeleid bij zowel de overheid als in de markt is vaak gebaseerd op de aanname dat mensen die niet betalen dat niet willen. Terwijl de werking van systemen zoals de bronheffing de indruk geven dat het merendeel van de wanbetalers niet-kunners zijn. Als zou blijken dat de meerderheid van de wanbetalers niet-kunners zijn, dan vraagt dat om een fundamentele herijking van het incassobeleid bij zowel de overheid als marktpartijen.

Noodzakelijke systeemveranderingen

Velen hebben reeds gewezen op de grote complexiteit van het systeem van toeslagen. Een belangrijke oorzaak van schulden is dat een grote groep burgers op enig moment ontdekt dat ze te veel hebben betaald en dat de Belastingdienst dan vrij strikt is in het bieden van terugbetalingsmogelijkheden. Het wordt binnen de huidige opzet en rekenregels steeds minder waarschijnlijk dat de belastingdienst toeslagen tegen de juiste hoogte kan verstrekken. Alleen al de steeds grotere flexibiliteit op de arbeidsmarkt en de daarmee samenhangende grotere schommelingen in inkomen maken dat mensen te vaak te veel of te weinig toeslagen ontvangen. Een systeem waarin gewerkt wordt met marges in plaats van met vaste bedragen zou hier wellicht een oplossing kunnen bieden. Bovendien zou afgestapt moeten worden van het rekenen met gemiddelde inkomens over een jaar. Door per maand of kwartaal te rekenen worden mensen achteraf niet plotseling geconfronteerd met terugvordering van toeslagen die zij destijds (bijvoorbeeld in de eerste helft van het jaar) volkomen terecht ontvangen hebben. Daarnaast is het belangrijk dat terug gekeerd wordt naar het systeem waarin de toeslagen direct terecht komen bij de daadwerkelijk begunstigde: de woningcorporatie, kinderopvang en de zorgverzekeraar. Dat voorkomt dat mensen fouten maken met deze gelden.

De (rijks)overheid heeft zichzelf als crediteur bevoegdheden toegekend die niet alleen schuldenaren ernstig benadelen, maar die ook een perverse prikkel vormen richting andere schuldeisers. Omdat de private schuldeisers zich ten opzichte van de overheid benadeeld weten, zijn zij geneigd extra hard te lopen en druk uit te oefenen zodat zij niet ingehaald worden door de overheid. Het zou verstandig zijn wanneer de overheid zowel van zijn preferentie positie afstand zou doen als van de andere bevoegdheden die zij zichzelf heeft toegekend zoals de mogelijkheid om vorderingen in verband met te veel ontvangen toeslagen te mogen verrekenen en de mogelijkheid om vorderingen direct van de bankrekening van de schuldenaar te mogen afschrijven. Deze bevoegdheden brengen burgers die toch al in de financiële problemen verkeren alleen maar in nog veel grotere problemen.

Sinds 2016 is de zogenaamde Schuldeiserscoalitie (zie: www.schuldeiserscoalitie.nl) actief bezig met het ontwikkelen van een meer maatschappelijk verantwoord incassobeleid. Deze bedrijven lopen in hun streven tegen een aantal problemen aan die deels door de politiek opgelost kunnen worden, zoals bedrijven en instellingen die incassobureaus en deurwaarders inzetten die veel verder gaan dan maatschappelijk verantwoord geacht kan worden. Dat 'onmaatschappelijke' handelen frustriert het streven van de leden van de coalitie. Primaire crediteuren inclusief de overheid dienen te erkennen dat hun verantwoordelijkheid zich uitstrekt tot de acties van door hun ingezette incassobureaus en deurwaarders kan hieraan een bijdrage leveren. Deze verantwoordelijkheid zou bovendien niet moeten eindigen wanneer deze vorderingen worden doorverkocht aan derden. Bovendien zou het goed zijn wanneer de grote overheidscrediteuren zouden mogen toetreden tot de schuldeiserscoalitie en ook gehouden zouden zijn aan het "Ethisch manifest" dat deze bedrijven hebben opgesteld. Dat zou bovendien bevorderen dat schuldeisers in gemeenschappelijkheid met schuldhulpverlening kunnen werken aan een versnelling van het proces van die schuldhulpverlening in plaats van los van elkaar.